

СПАСАБЫ ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКАГА ВІДАЗМЯНЕННЯ СТРУКТУРЫ АФАРЫЗМАЎ У МОВЕ М. ГАРЭЦКАГА

Адна з асаблівасцей мовы твораў М. Гарэцкага — шырокае ўжыванне афарыстычных адзінак: узуальных (моўных) і аказіянальных (індывідуальна-аўтарскіх). Афарызмы не заўсёды ўжываюцца ў сваёй пачатковай форме, у кантэкстах яны часта падпадаюць пэўным структурным трансфармацыям — змяняецца іх граматычная будова і лексічны састаў. Акрэслім найважнейшыя спосабы структурных відазмяненняў афарызмаў.

1. Пашырэнне агульнавядомага афарызма далучэннем да яго аўтарскіх слоў афарыстычнага ці неафарыстычнага зместу, у выніку чаго ўтвараецца новы афарызм больш аб'ёмнага зместу. Напрыклад: «Чаму быць, таму не мінаваць, голькі дрэнна неяк робіцца». (Зіма), параўнайце: чаму быць, таму не мінаваць¹; «Так, усё мінаецца і усё ёсць вечнае». (Усё мінаецца), параўнайце: усё мінаецца.

2. Усячэнне афарыстычнага выказвання шляхам пропуску другой часткі, пры гэтым наяўная частка не заўсёды захоўвае афарыстычны змест. Напрыклад: І пачаў ён (паліцыянт) жаліцца пану, што лёгка казаць, а сапраўды служба яго самая цяжкая. (Кірмашовае пабоішча ў мястэчку Крывічоў), параўнайце: лёгка сказаць, ды цяжка зрабіць; «Выехаў у свет зараз пасля таго. Нават не развітаўшыся... Але ён добра — з вачэй даліць». (Маці), параўнайце: з вачэй даліць — з сэрца вон.

3. Марфалагічна-сінтаксічная трансфармацыя афарызма: змяняецца форма дзеяслоўнага ці іменнага прэдыкатываў і залежных ад іх кампанентаў, што часам прыводзіць да сінтаксічнага згортвання афарыстычнай фразы ў непрэдыкагуючую адзінку. Напрыклад: «Ведама, другім зямцам, злоснікам, завідасць спакою не давала». (Багатая пчэлыня), параўнайце: завідасць спакою не дасць; «Разліваецца ў слёзах скрыпка, плача аб марнасці таго свету, дзе адзін любіць, а другі — не». (Страшная музыкава песня), параўнайце: марны той свет, дзе адзін любіць, а другі — не; «Шуміць жытло высокае, падзяку п'яе працы мужыцкай, а не «мужыцкай»

¹ Тут і далей пасля ў параўнанні падаюцца ўзуальныя афарызмы і пачатковая форма аказіянальных.

— сялянскай працы, справядлівай...» (Роднае карэнне), параўнайце: сялянская праца — справядлівая.

У выніку трансфармацыі гэтага тыпу відазменення афарызмы могуць сэнсава адрознівацца ад агульнаўжывальных. Напрыклад: «Што табе усё карціць і чаму так, чаму не гэтак? Ну як было, так і было...» (Дурны настаўнік), параўнайце: як было, так і будзе.

4. Інверсія састаўных кампанентаў афарызма з мэтай выдзеліць найбольш важнае ў сэнсавых адносінах слова ці словазлучэнне. Напрыклад: «У часе абеду, калі ад сытасці прыходзіць гумар, ён (генерал) яшчэ больш засумаваў». (Генерал), параўнайце: гумар прыходзіць ад сытасці.

Змена парадку кампанентаў у інверсаваных афарызмах тлумачыцца таксама неабходнасцю канкрэтызаваць тую ці іншую характарыстыку, якая даецца пэўнай асобе ці сітуацыі. Напрыклад: «Добрыя людзі, — кажуць салдаты па дарозе, — сумленныя людзі». (Літоўскі хутарок), параўнайце: сумленныя людзі — добрыя людзі.

5. Лексічная непаўната афарызмычнага выказвання звязана з імкненнем пісьменніка ўнікнуць у сэнс таўталагічных наўтораў ці лексіка-семантычнай збыткунасці (слоў, значэнне якіх вынікае з данай сітуацыі). Напрыклад: «Пачалі развітвацца. Салдаты дастаюць «пінегу» (грошы). — Не, не... Грэх браць у салдата. — І адварочваецца ад платы». (Літоўскі хутарок), параўнайце: грэх браць грошы ў салдата; «Не бойся, — сукакойваў салдат. — Хто цябе будзе паліць? Мірных вяхароў чапаць забараняецца». (Там жа), параўнайце: мірных вяхароў войску чапаць забараняецца; «Няўцям гэта было людзям: казкі ж простае слухаць любіў. чаму ж, думалі, не хоча спрабаваць простае рады? Бывае ж — памагае». (Стары прафесар), параўнайце: бывае ж і простая рада памагае.

6. Замена ў афарызме аднаго з іменных кампанентаў (назоўніка, прыметніка ці субстантыўнага словазлучэння) займеннікам, калі яны ўжыты ў папярэднім кантэксце. Напрыклад: «Нядбаласці, звярынства, гразі многа. Але дзе ж гэтага няма?» (Роднае карэнне), параўнайце: дзе ж гразі (нядбаласці, звярынства) няма?; «А мірскім людзям усё так. Яны й богу маліцца прыйдуць — граху нанясуць». (Чарнічка), параўнайце: мірскія людзі й богу маліцца прыйдуць — граху нанясуць; «Жыццё, жыццё, ці ж ты вартае таго, каб жыць?» (Што яно?), параўнайце: ці ж жыццё вартае таго, каб жыць?

7. Субстытуцыя: у асобных афарызмах словы, спалучэнні слоў, прэдыкатыўныя словазлучэнні замяняюцца іншымі (су-

адноснымі) адзінкамі. Пры гэтым трансфармаваныя афарызмы могуць быць як сінанімічнымі з зыходнымі, так і несінанімічнымі. Напрыклад: «Чаму быць — ад таго не выкруціцца». (Страхацё), параўнайце: чаму быць, таму не мінаваць; «А мала што бываець...» (Роднае карэнне), параўнайце: усякае бывае; «Чытай сам і другім давай». (У чым яго крыўда?), параўнайце: жыві сам і другім давай.

8. Устаўка ў афарызм слоў (або адзінак большых, чым слова), якія выконваюць суб'ектна-ацэначную, дадаткова-інфармацыйную, выдзяляльна-ўзмацняльную і кантэкстуальна-сітуацыйную функцыі. Напрыклад: «Не, навука ніколі не дасць, бо ніколі не можа даць, адказу на праклятыя пытанні». (Роднае карэнне), параўнайце: навука ніколі не дасць адказу на праклятыя пытанні; Старая пазалота ганарова маўчыць, не кідаецца ў вочы. (Знібее сэрца), параўнайце: старая пазалота не кідаецца ў вочы; Усё незразумелым мінаецца. (Што яно?), параўнайце: усё мінаецца; «Жыве наша Беларусь, — сказаў ён Ганнусі... — жыве, Ганулька, не траць веры!» (Зіма), параўнайце: жыве Беларусь!; Усё пакаралася пальцам музыкавым; усё было толькі хораша — ці яно святое, ці грэшнае». (Страшная музыкава песня), параўнайце: усё хораша — ці яно святое, ці грэшнае.

9. Парцэляцыя афарыстычнай фразы — афарызм падаецца асобнымі часткамі: наступная удакладняе і далаўняе змест папярэдняй ці ўзмацняе сэнс усяго афарызма. Напрыклад: «Усе памром. Хто раней, а хто пазней». (Страхацё), параўнайце: усе памром — хто раней, а хто пазней; Прысяга непраўдзівая... Найцяжэйшы, смяротны грэх. (Прысяга), параўнайце: прысяга непраўдзівая — найцяжэйшы, смяротны грэх.

Часткі парцэляванага афарызма могуць размяшчацца як кантактна, так і дыстактна. Напрыклад: «А паглядзі ты, сваток, на панскае жыццё. Яно ж найболей такое, што горш... сабацкага. Распушта, паскудства». (Роднае карэнне), параўнайце: панскае жыццё горш сабацкага: распушта, паскудства.

Парцэляваныя сегменты нярэдка падпадаюць інверсіі, што ў пэўнай ступені ўскладняе цэласнае ўспрыняццё (бачанне) афарызма ў кантэксце. Напрыклад: «Буду махаць венікам, шугаць духам лёгкім, гарачым: нуду з цела і з думак змываць». (Вясна), параўнайце: венікам махаць — нуду змываць; «Аж стогне сяло, аж ваўкі ў лесе выюць, пудзяцца, дзівяцца, ажно птушкі на ноч цёмную супакоіцца не могуць — так гуляюць вяселейка людзі добрыя». (Патаемнае), параўнайце: добрыя людзі гуляюць — сяло стогне.

сябры, пераацэнку цэннасцяў! У Галубковай літаратуры шмат спешнасці, неапрацаванасці, але шмат у ёй і сапраўды каштоўных рэчаў, маючых права на пачэснае месца ў нашай літаратуры. І калі ўсё ж з чыста літаратурнага погляду Галубкова дзейнасць можа выклікаць спрэчкі і нападкі, дык з погляду грамадскага, сучасна рэвалюцыйнага яна заслужвае толькі на пашану, падзяку і ўсякую падмогу» (247).

Думкі, меркаванні, ацэнкі і высновы М. Гарэцкага па пытаннях тэатра і драматургіі каштоўныя не толькі ў гісторыка-культурным плане. Многія з іх не страцілі сваёй актуальнасці і сёння.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А. А. Кулемина